

УДК 373.3.015.3:159.955

*МАРІЯ ОЛІЯР, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки початкової освіти,
Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника, Україна
ORCID ID 0000-0002-1592-1780
oliyar27@gmail.com*

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

*MARIIA OLIAR, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of Department of Pedagogy of Primary Education,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine*

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF STUDYING SUBJECTS IN THE LANGUAGE AND LITERATURE FIELD OF EDUCATION

Стаття присвячена проблемі розвитку критичного мислення молодших школярів у процесі вивчення предметів мовно-літературної освітньої галузі. Подано трактування українськими вченими критичного мислення учня. Розкрито можливості предметів мовно-літературної освітньої галузі у формуванні критичного мислення молодших школярів. Зазначено, що одним з дієвих засобів формування критичного мислення є мовленнєва творчість. Висвітлено прийоми і технології розвитку критичного мислення на основі мовно-літературного матеріалу. Описано структуру організації творчої діяльності учнів задля формування їхнього критичного мислення.

Ключові слова: Нова українська школа, початкова освіта, учитель початкової школи, молодший школяр, предмети мовно-літературної освітньої галузі, критичне мислення молодшого школяра, мовленнєва творчість, інтерактивне навчання, групові форми роботи, рефлексія.

Summary. The article is devoted to the problem of development of critical thinking in elementary school students in the process of studying of language and literature educational subjects. It provides the interpretation of critical

thinking of students by Ukrainian scientists. The article also describes the role of language and

literature educational subjects in the formation of critical thinking of elementary school students. It is noted that one of the effective means of shaping children's critical thinking is their linguistic creativity. The article also covers the techniques and technologies of development of critical thinking of elementary school students based on linguistic material. The structure of the organization of creative activity of students for the purpose of formation of their critical thinking is described as well.

Key words: New Ukrainian school, primary school education, primary school teacher, elementary school student, language and literature educational subjects, critical thinking of elementary school student, linguistic creativity, interactive learning, group forms of work, reflection.

Мета: розкрити потенціал предметів мовно-літературної освітньої галузі щодо розвитку критичного мислення молодших школярів.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна європейська освіта, спираючись на фундаментальні принципи прав і свобод людини, плюралізм і демократію, зосеред-

жує увагу на підготовці творчої особистості, набутті нею фахових і загальних компетенцій, необхідних для участі в житті суспільства на всіх рівнях, виховує повагу до різноманітності, відіграє важливу роль у боротьбі проти насильства, агресії та нетерпимості. Для досягнення мети в початковій школі потрібно прищепити учневі зачатки і вміння критично осмислювати дійсність (*Терно, 2009, с. 42*). В умовах реформування системи освіти в Україні на засадах Концепції нової української школи педагогічна громадськість – учителі, викладачі, науковці – усвідомили обмеження традиційних дидактичних методів та необхідність використання новітніх освітніх підходів і технологій. В основі сучасної освіти за моделлю НУШ лежить педагогіка, зорієнтована на учня, тобто педагогічні технології й методи, які спонукають дітей до активного дослідження, індивідуального висловлювання та групової взаємодії. Вони розробляються з метою створити для вчителя й учнів таке освітнє середовище, у якому процес навчання і виховання стає інтерактивним. При цьому акцентується на формуванні основ критичного мислення в молодших школярів (*Нова українська школа, 2016; Корінко, 2010, с. 12*). Педагог спонукає учнів до того, щоб ставити запитання, бу-

дувати припущення, активно залучатися до інтелектуального пошуку, знаходити шляхи вирішення різноманітних проблем, бачити й виправляти власні помилки та ін., тобто розвивати критичне мислення. Засобом такої організації роботи є предмети мовно-літературного циклу, а одним з прийомів – розвиток мовленнєвої творчості молодших школярів.

Аналіз досліджень і публікацій.

Аналіз наукових праць українських і зарубіжних учених засвідчує підвищений інтерес до проблеми розвитку критичного мислення школярів, у т. ч. учнів початкових класів

(К. Баханова, І. Большакова, І. Бондарук, Б. Блум, Д. Брунер, О. Варзацька, М. Вашуленко, М. Векслер, Р. Джонсон, Д. Клустер, В. Мисан,

Л. Пироженко, О. Пометун, О. Савченко, І. Суценка, Л. Терлецька, С. Терно, Д. Халперн та ін.). Водночас значення предметів мовно-літературної освітньої галузі в цьому процесі досі всебічно не розкрито.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, мовлення дитини тісно пов'язане зі свідомістю, процесами мислення. Мовний матеріал дає можливість активно розвивати всі види мислення учня, у т. ч. критичне. Вивчення предметів мовно-літературної освітньої галузі з урахуванням взаємозв'язків мовлення і мислення молодших школярів успішно здійснюється з опорою на учнівську творчість як дослідницьку діяльність. Як показує практика, усе більше сучасних молодших школярів зазнають труднощів, намагаючись висловити свої думки в письмовому вигляді, критично їх обґрунтувати і творчо розвинути. Тому освітній процес у початковій школі повинен передбачати читання, написання творів і виконання творчих завдань, покликаних не лише допомогти учням зрозуміти, що таке критичне мислення, а й прищепити культуру мислення, необхідну для майбутнього інтелектуального зростання.

О. Пометун характеризує критичне мислення як сукупність розумових стратегій і процедур, опанування яких передбачає вільне використання людиною мисленнєвих операцій високого рівня, що застосову-

ються для опрацювання інформації, формулювання обґрунтованих висновків й оцінок та ухвалення рішень (*Путівник, 2017, с. 8*). Учена зазначає, що формування критичного мислення є складним процесом, який починається з ознайомлення з інформацією; складається з кількох послідовних етапів: сприйняття інформації з різних джерел, аналіз різних точок зору, вибір власної позиції, зіставлення з іншими точками зору, добір аргументів на підтримку обраної позиції; завершується процес прийняття певного рішення (*Пометун, Пиличатіна & Суценка, 2010, с. 25*). До основних характеристик і принципів критичного мислення вчені відносять: самостійність та індивідуальність; інформація є відправним, а не кінцевим пунктом критичного мислення; критичне мислення завжди починається з постановки й усвідомлення проблеми; критичне мислення прагне до переконливої аргументації; воно є насамперед мисленням соціальним (*Білецька, 2022*).

Освіта, заснована на концепції освітнього середовища у класі як місця для активного, зацікавленого, зорієнтованого на учня навчання, зміцнення бажання та здатності дітей учитися, підготовки їх до життя як активних громадян – один з найважливіших аспектів новітньої педагогіки. Важливою умовою розвитку критичного мислення є створення атмосфери, яка сприяє появі нових ідей і думок. На переконання М. Ліоненко, "сповна ця ідея реалізується у тому випадку, коли педагог дотримується критичного стилю навчання. Стержнем вказаного стилю навчання є стимулювання учнів до критичного мислення у пізнавальній діяльності, а також підтримка вчителем ініціатив своїх вихованців. При цьому педагог відбирає зміст навчального матеріалу, враховуючи наявність у ньому можливостей застосування проблемного підходу, розвитку мисленнєвих операцій, які передбачають критичне мислення" (*Ліоненко, 2022, с. 29*).

Сучасні методичні підходи відкривають учням простір для вільного самовираження та можливість взаємодіяти один з одним і з учителем.

Молодші школярі навчаються ставити запитання, пропонувати нові ідеї та продуктивно слухати. У процесі використання інтерактивних і групових форм навчання в НУШ вони глибше усвідомлюють, хто такий учень, яка його роль у навчанні та відповідальність за власну освіту, як йому можуть стати в нагоді нові прийоми і технології, нове розуміння освітнього процесу.

Н. Мелексєцева зазначає, що навчальні предмети, які вивчають учні початкових класів, мають великий потенціал для розвитку критичного мислення, проте найбільші можливості вбачає в уроках літературного читання та звертає увагу на стратегії технології "Читання і письмо для розвитку критичного мислення" (*Reading and Writing for Critical Thinking*), яку в 90-х роках розробили американські вчені Дженні Д. Стілл, Кертіс С. Мередіт, Чарльз Темпл і Скотт Уолтер. На уроках літературного читання вчитель стимулює учнів до розвитку критичного мислення під час читання художніх творів різних жанрів, адже опрацювання матеріалу передбачає не лише сприйняття інформації, а і її критичний аналіз, інтерпретацію, формування світоглядних уявлень і власного ставлення до прочитаного (*Мелексєцева, 2019, с. 382*). Тому зарубіжні науковці часто послуговуються терміном "critical reading" (критичне читання) (*Технології розвитку, 2008*).

Сучасні програми з української мови та читання в початковій школі націлені на вироблення навички вдумливого читання та коректного обговорення прочитаного, письмового висловлювання в різних жанрах, уміння точно висловлювати свої думки, навичок саморефлексії і продуктивної спільної роботи – саме ці якості відрізняють зацікавленого учня та активного громадянина. Головне зв'язок між думкою та способами її вираження.

У практиці роботи досвідчених учителів початкової школи дедалі глибше простежується використання в методиці навчання мови і читання підходу, в основі якого лежить ідея, що учнівська творча робота є уні-

кальним способом навчання, що мова загалом є унікальним інструментом розкриття смислів, передачі думки і розуміння дійсності як у класі, так і за його межами. Основне – орієнтовані на учнів інноваційні методи й технології, які безпосередньо залучають до різних видів мовленнєвої діяльності, серед яких письмові завдання належать до особливо дієвих. Учені зазначають, що критичне мислення спрямоване на творчу мовленнєву діяльність і кардинально відрізняється від репродуктивного мислення, що базується на жорстких алгоритмах і стереотипах. "Творчість дитини, на нашу думку, є важливою для розвитку самостійності у навчанні. Адже це не тільки спосіб пізнання дійсності, а й самовираження дитячої особистості – від самостійної думки ("Це я сама/сам побачила(ив)", "Це я сам/сама придумав(ла)") до складання казок, віршів, розповідей, випуску "своїх книжок", – зазначають М. Грабовська та М. Козир (*Грабовська, Козир, 2019, с. 49*). Учителі за такого підходу ведуть учнів через усю різноманітність письмових завдань з української мови та читання, щоб залучити до обговорення та зацікавити різними темами, вибудувати зв'язок з прочитаним у тексті, щоб один текст вступив у діалог з іншими текстами різних жанрів, з текстами, у яких звучать ті ж ідеї, але в контексті інших дисциплін та із застосуванням інших мовних стратегій.

Учитель на основі прочитаного тексту може запропонувати дітям написати вірш, прозову замальовку, колективно створити коротку п'єсу або описати об'єкт чи явище навколишнього світу, скориставшись методикою спостереження, опису або аналізу. Тематичні вільні твори чи короткі неформальні вправи бувають різними за формою залежно від того, яку мету ставить педагог. В основі цього підходу лежить давно встановлений факт: коли учні пишуть про текст, який прочитали, вони його краще розуміють. Способів здійснення таких стратегій безліч, і їх можна використовувати в такій послідовності, щоб кожен учень знайшов власний спосіб розуміння тексту, а потім перейшов до змістовних стратегій чи-

тання, які стимулюють і розвивають навички аналізу.

Ще одна важлива, хоча й традиційна форма роботи над літературним твором – читацькі щоденники. Ця практика допомагає розвинути аспекти мислення, які сприяють більш повному розумінню тексту, і дає можливість учням навчитися обговорювати письмову роботу і весь спектр можливих відгуків читачів – учителя, однокласників та інших. Існують різні способи ведення читацьких щоденників. Переважно йдеться про розділені на кілька частин сторінки зошита, де записують прізвище автора, назву літературного твору, головну думку, основних персонажів, враження учня від прочитаного твору, а також малюнки на теми, підняті у творі тощо. Мета – навчитися осмислено читати літературні тексти, тлумачити події, образи, ідеї автора. Читацькі щоденники дозволяють дітям вибудувати діалог із самим собою і товаришами з метою усвідомлення того, що вони знають чи не знають про текст, проблему або поняття, і разом дійти нових висновків або нових запитань. Діалог з однокласниками є для учнів справді корисним та інформативним досвідом. Однокласники бачать у тексті те, чого не побачив учень, і це допомагає кожній дитині розвинути власні ідеї та відкрити глибші смисли, а також наводить на нові думки. Завдяки цьому учні набувають навичок читати більш уважно, звертати увагу на змістові деталі, художні засоби, мовні особливості тощо, яких діти не помічали з першого разу.

Важливою формою роботи з дітьми є твір-опис вражень від прочитання художнього твору з погляду різних людей (учня, батьків, бабусі чи дідуся, шкільного товариша тощо). Така робота передбачає спільне прочитання твору, спілкування про його зміст, особливості, автора та ін., виклад почутого від інших читачів у письмовій формі. За допомогою цього виду роботи життєвий досвід учня та його власні враження збагачуються досвідом, враженнями і почуттями інших читачів, у т. ч. дорослих. Учні вправляються в письмовому викладі на певну тему з різних точок зору,

що передбачають різні стратегії мислення чи висловлювання своїх думок.

Наступним видом може бути пролонгована творча робота. Діти пишуть низку коротких тематичних вільних творів – це може бути і перше, що спадає їм на думку на задану тему, і нарративний виклад, тобто історія, пов'язана з темою. При цьому можуть вибрати будь-яку форму подачі матеріалу: написати діалог між двома людьми щодо змісту прочитаного; написати листа автору; змінити аудиторію, для якої вони пишуть творчу роботу тощо. Спочатку діти вільно і творчо розкривають задану тему, використовуючи різні стратегії мислення, а потім удосконалюють первісний варіант тексту. Це спосіб розширити і поглибити знання учнів, а також потужний засіб глибокого вивчення предметів мовно-літературної освітньої галузі.

Не менш значущими є групове навчання та "розігрування" тексту. За цими технологіями учні на уроках разом працюють над прочитаним текстом, використовуючи різноманітні творчі прийоми, щоб "вдихнути в нього життя": інсценують; перетворюють текст на діалог чи п'єсу; готують усний виступ з викладом своїх думок тощо. Відтворення чи "розігрування" тексту передбачає його "промовляння", проголошення.

Групове навчання також дуже ефективно для розвитку культури читання та критичного мислення. Працюючи в невеликих групах, учні вступають один з одним у плідний діалог і привчаються брати на себе відповідальність за висловлювання. Така робота допомагає активізувати навіть найбільш пасивних дітей, яка під час фронтальної роботи з класом, як правило, не ставлять запитань, нічого не обговорюють і не пропонують власні інтерпретації або критичні тлумачення. Групові методи навчальних занять сприяють вихованню відповідальності за висунуті ідеї, за хід спільної роботи та власне навчання. Спільна робота підтримує авторитет і значущість учнів як носіїв і здобувачів знань. Діти вчать поклатися один на одного, а не лише на авторитет учителя чи іншого дорослого.

Після виконання учнями різних

завдань за прочитаним текстом учитель ініціює обговорення, відштовхуючись від письмових робіт дітей про текст, а також від результатів їхньої спільної роботи. Учні читають власні твори вголос, таким чином відпрацьовується важлива навичка активного слухання. В обговоренні беруть участь не тільки педагог і учень, а всі школярі, і під час цього обміну думками діти усвідомлюють, що спільні зусилля дозволяють їм вирішити таке серйозне завдання, як розшифрування і трактування авторської ідеї тексту.

Одним із складників технологій формування критичного мислення молодших школярів є формування в учнів навички аналізувати хід власного навчання та особливостей мислення. Учні, котрі опанували такі навички, краще контролюють хід навчання, коректніше оперують фактами, точніше висловлюють свої думки, більш наполегливі і послідовні в пошуку відповіді на те чи інше питання. Для формування цих умінь учителі використовують метакогнітивне мислення. Таку практику зарубіжні вчені називають "письмо як процес" (*Vilardi, Chang, 2009, с. 53*). Учні самостійно відстежують, що стало справжнім відкриттям для них під час навчання. Більшість своїх спостережень і роздумів вони фіксують письмово, отже, можуть усвідомити, де відчували труднощі із засвоєнням матеріалу. Це допомагає відновити хід власного мислення, відтворити або змінити свої міркування. Переказ почутого – один з варіантів відгуку на письмову роботу товариша, прочитаного вголос, початкові навички написання есе, яке дозволяє досліджувати, розмірковувати, розуміти, що письмові роботи однокласників, присвячені тому самому фрагменту тексту чи одній і тій же ідеї, не повинні бути однаковими. Це і превентивна форма запобігання плагіату в учнівських роботах.

Приємно когнітивного мислення спонукає учнів рефлексувати не лише з приводу власного мислення та змісту творчої роботи, а й з приводу того, як відбувався цей процес і як можна було б його здійснити. Тому дітям пропонується відповісти на кілька запитань: 1) як ви виконували

завдання; 2) як ви оцінюєте свою роботу сьогодні, що є позитивним, а що ні; 3) якими можуть бути ваші наступні кроки? Звикнути ставити собі такі запитання дуже важливо для подальшої дослідницької роботи у старших класах, для налагодження ефективного співпраці з однокласниками та загалом для успішного навчання і якісної освіти. Приємно когнітивного мислення також може спонукати учнів замислитися, яка їхня роль у класі, навчальній групі та у спільній роботі, чому вони не засвоїли певний матеріал або не впоралися із завданням, що хотіли б змінити у власних способах мислення чи організації навчання. Уміння критично оцінити себе як учня дозволяє створити більш точну та усвідомлену модель власної навчальної діяльності, а також застосовувати отримане знання про себе в інших галузях.

Дуже важливим є інтегрований підхід до навчання в НУШ, що дозволяє учням засвоїти сучасний стиль мислення вже на початку своєї навчальної діяльності. Учні на власному досвіді усвідомлюють значення міждисциплінарного навчання та мислення, вони засвоюють, що питання або ідея можуть і навіть повинні вивчатися в контексті різних дисциплін. Інтегрований підхід сприяє глибшому, проблемно зорієнтованому пізнанню. Типовий сучасний підручник з української мови та читання для початкової школи повинен уміщувати тексти і образотворчі засоби з літератури та поезики, культурології й соціології, музики, візуальних мистецтв та архітектури, історії і релігії, природничих та інших наук. Крім того, учні відвідують концерти, дивляться фільми, ходять до музеїв тощо. У результаті вони усвідомлюють, що життя розуму, мислення людини не повинне обмежуватися стінами класу, його варто проживати у спільноті на засадах і цінностях.

Навчившись глибоко аналізувати прочитане, діти починають знаходити цікавіші ідеї і писати краще, ніж раніше, тому що тепер ставляться до ідей уважніше, адже є їх авторами. У них повністю змінюються уявлення про себе як про читача, автора текстів і мислителя. Їхні підсумкові твори-дос-

лідження, твори-самоаналізи часто стають важливими етапами у навчанні молодших школярів, і вони повертаються до цих робіт знову і знову як до вихідної позиції формування своїх інтелектуальних захоплень.

Учені пропонують загальну структуру організації творчої діяльності учнів задля формування їхнього критичного мислення та умови, створення яких здатне спонукати і стимулювати до критичного мислення. Основні з них такі: 1. Час. Учні повинні мати достатньо часу для збору інформації з певної проблеми, її обробки, вибору оптимального рішення не тільки на уроці, а й перед ним і після нього. 2. Очікування ідей. Учні мають усвідомлювати, що від них очікується висловлення своїх думок та ідей у будь-якій формі, ідеї можуть бути різноманітними, нетривіальними. 3. Спілкування. Учні повинні мати можливість обмінюватися думками і завдяки цьому бачити свою значущість та свій внесок у вирішення проблеми. 4. Цінування думок інших. Учні мають уміти слухати і цінувати думки інших, усвідомлювати, що для знаходження оптимального рішення дуже важливо вислухати всі міркування зацікавлених людей, щоб мати можливість остаточно сформулювати власну думку з проблеми, яка може бути скорегована "колективною мудрістю". 5. Активна позиція. Учитель має створити відповідне освітнє середовище, учні повинні займати активну позицію у навчанні, отримувати справжнє задоволення від здобування знань. 6. Віра в сили учнів. Учні мають знати, що їм можна висловлювати будь-які думки, мислити поза шаблоном, вони мають бути впевнені, що можуть внести свою "цеглинку" у зведення "будинку", яким є вирішення проблеми (*Грабовська, 2019, с. 47*). Таким чином, "сучасному вчителю під силу навчити учнів початкової школи розв'язувати неординарні, творчі, складні завдання, мислити самостійно і шукати компроміси, чути думку оточуючих та бути почутим, тобто розвивати мислення вищого порядку, яке називається критичним мисленням", – робить висновок (*Химинець, 2019, с. 196*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання вчителями описаних вище прийомів і технологій сприяє розвитку в учнів навичок критичного мислення. Зокрема, про досягнуті результати свідчить підвищення мотивації до навчання та становлення шкільного стилю поведінки: діти вміють взаємодіяти з іншими, усвідомлювати свою роль у навчальній групі; долати плутанину і суперечності в думках; в учнів формується готовність іти на інтелектуальні ризики і породжувати нові смисли; вчать говорити те, що думають, у голос; їм вдається долати страх і висловлювати свої думки, які вони виклали в письмових роботах і під час групових обговорень; школярі ставлять запитання, які їх хвилюють, та розвивають власні ідеї, а не приймають текст "за чисту монету", не повторюють ідеї автора тексту. Це надає їм впевненості у своїх інтелектуальних здібностях, віри, що їхні думки можуть бути цікавими, оригінальними та корисними іншим. Усі ці навички необхідні для успішного навчання в НУШ, адже основна її мета – виховати інноватора та громадянина, який уміє ухвалювати відповідальні рішення, дотримується прав людини (*Нова українська школа, 2016*). Таким чином домагаємося, щоб учні зрозуміли, що означає бути частиною інтелектуального співтовариства та брати участь в організації навчання, зорієнтованого на них самих і керованого потягом до пізнання.

Перспективами подальших досліджень в означеному напрямі є пошук та апробація нових прийомів, методів, технологій розвитку критичного мислення молодших школярів у процесі здобуття початкової освіти на інтегративній основі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Білецька, Л. (2022). Критичне мислення молодших школярів як психолого-педагогічний феномен. Відновлено з <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/92-suchasni-tekhnologiyi-rozvytku-profesynoyi-maysternosti-maybutnikh-uchyteliv-24-zhovtni>

Грабовська, М., Козир, М. (2019). Уміння доводити власну думку в процесі розвитку критичного мислення молодших школярів. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 31, 46–53.

Корінько, Л. М. (2010). Роль критичного мислення у формуванні учнівських компетенцій. Харків: Основа.

Ліоненко, М. (2022). Методичні особливості формування культури критичного мислення молодших школярів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*, 1 (2), 28–34.

Мелекєсцева, Н. (2019). Розвиток критичного мислення молодших школярів засобами сучасної української дитячої літератури. *Збірник наукових праць*, 27 (2, 2019), 380–386.

Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України. (2016). Відновлено з <http://mon.gov.ua/16/12/05/konczepczyia.pdf>

Пометун, О. І., Пилипчатина, Л. М., Сущенко, І. М. та ін. (2010). Основи критичного мислення. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан.

Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи. (2017). Київ.

Терно, С. О. (2009). Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Провіта.

Технології розвитку критичного мислення учнів. (2008). Київ: Видавництво "Плеяди".

Химинець А. (2019). Формування критичного мислення і творчих здібностей в учнів початкової школи: європейський вимір. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*, 10, 190-197.

Vilardi T., Chang M. (eds). (2009). *Writing-Based Teaching: Essential Practices and Enduring Questions*. Albany, NY: SUNY.

REFERENCES

Bilecika, L. (2022). Krytychne myslennja molodshykh shkoljariv jak psykholohogo-pedagoghichnyj fenomen. Retrieved from [https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-](https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/92-suchasni-tekhnologiyi-rozvytku-profesynoyi-maysternosti-maybutnikh-uchyteliv-24-zhovtni)

[metodychna-robota/92-suchasni-tekhnologiyi-rozvytku-profesynoyi-maysternosti-maybutnikh-uchyteliv-24-zhovtni](https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/92-suchasni-tekhnologiyi-rozvytku-profesynoyi-maysternosti-maybutnikh-uchyteliv-24-zhovtni)

Ghrabovsjka, M., Kozyr, M. (2019). Uminnja dovodyty vlasnu dumku v procesi rozvytku krytychnogho myslennja molodshykh shkoljariv. *Pedagoghichna osvita: Teorija i praktyka. Psykholohija. Pedagoghika*, 31, 46–53.

Korinjko, L. M. (2010). Rolj krytychnogho myslennja u formuvanni uchnivjskykh kompetencij. Kharkiv: Osnova.

Lionenko, M. (2022). Metodychni osoblyvosti formuvannja kuljture krytychnogho myslennja molodshykh shkoljariv. *Naukovi zapysky Ternopiljskogho nacionaljnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Volodymyra Ghnatjuka*, 1(2), 28–34.

Mjeljekjesceva, N. (2019). Rozvytok krytychnogho myslennja molodshykh shkoljariv zasobamy suchasnoji ukrajinskoji dytjachoji literatury. *Zbirnyk naukovykh pracj*, 27 (2–2019), 380–386.

Nova ukrajinsjka shkola. Konceptualjni zasady reformuvannja serejdnojji shkoly / Ministerstvo osvity i nauky Ukrajiny. (2016). Retrieved from <http://mon.gov.ua/12/05/konczepczyia.pdf>

Pometun, O. I., Pylypchatina, L. M., Sushhenko, I. M. ta in. (2010). Osnovy krytychnogho myslennja: navchalnyj posibnyk dlja uchniv starshykh klasiv zaghaljnoosvitnjojji shkoly. Ternopilj: Navchaljna knygha-Boghdan.

Putivnyk z rozvytku krytychnogho myslennja v uchniv pochatkovoji shkoly. (2017). Kyiv.

Terno, S. O. (2009). Krytychne myslennja – suchasnyj vymir suspiljstvoznavchoji osvity. Zaporizhzhja: Prosvita.

Tekhnologhiji rozvytku krytychnogho myslennja uchniv. 2008. Kyiv: Vydavnytstvo "Plejady".

Khymynecj, A. (2019). Formuvannja krytychnogho myslennja i tvorchykh zdibnostej v uchniv pochatkovoji shkoly: jevropejskyj vymir. *Pedagoghichni innovaciji u fakhovij osviti*, 10, 190–197.

Vilardi, T., Chang M. (Eds). (2009). *Writing-Based Teaching: Essential Practices and Enduring Questions*. Albany, NY: SUNY.

Стаття надійшла 22.05.2023 р.

